

**ЕПИСКОП КАРОЛЬ АНТОНІЙ НЕДЗЯЛКОВСЬКИЙ:
«БАГАТЪМА БЛАГАМИ ОБЛАРОВАУЄШ МЕНЕ. БОЖЕ»**

Досліджено життєвий шлях Кароля Антонія Недзялковського — Лвцько-Житомирського римо-католицького єпископа, який впродовж десяти років (1901–1911) невтомно керував єпархією в умовах, коли уряд Російської імперії робив все можливе для послаблення ролі католицизму на українських, польських та литовських землях. Кароль Недзялковський увійшов до історії Римо-католицької церкви в Україні як невтомний трудівник, палкий захисник віри та скромний пастир, який розбудовував занепалу дієцезію — відбудовував храми, вирішував нагальні проблеми місцевих католиків в важкий передвоєнний час.

The life of Karol Antoni Nedzvalkovskv, a Roman Catholic bishop is investigated. During ten years (1901–1911) he untiringly led the eparchy when the government of the Russian Empire did its best to weaken the role of Catholicism in Ukrainian, Polish and Lithuanian lands. Karol Nedzvalkovskv entered the history of the Roman Catholic church in Ukraine as an untiring worker, passionate defender of faith and modest pastor who built up the diocese fallen into decay, who restored cathedrals, solved urgent problems of local catholics in the difficult pre-war time.

Історія Римо-католицької церкви в Україні мало вивчена, а біографії її діячів майже невідомі. Натомість, як історія життя представників українського римо-католицького духовництва сама по собі — цікаве історичне джерело, і нині перед наукою постає проблема її збирання та донесення до широкого загалу. Це має величезне значення як для розвитку історичної науки, так і для полегшення вирішення міжконфесійних проблем, штучно нав'язуваних сучасному українському суспільству.

Єпископ Недзялковський — видатний діяч Католицької церкви України. Це людина, чю постать на історичному полотні невідомо затьмарив Ігнатій Дубовський, і то лише тому, що на його долю випало бути останнім керівником Лвцько-Житомирської дієцезії. Втім, саме Ігнатію Дубовському ми зобов'язані найповнішою біографією Недзялковського, яка сама по собі вже стала бібліографічним раритетом і також використана в даній публікації.

Кароль Недзялковський — людина, чие життя повністю було присвячене Церкві та народові Божому. І цим народом були предки сотень тисяч сучасних громадян України. Отож — наші предки. Не маємо права проходити повз власну історію.

Кароль Антоній Недзялковський народився 21 травня 1846 р. в с. Маньківці під Кременцем на Волині. Початкову та

середню освіту, котра тривала від 1856 до 1862 р., отримав у повітовій дворянській школі в Луцьку та у гімназії в Кам'янці-Подільському. 6 вересня 1862 р. він вступив до Кременецької духовної семінарії, а за рік керівництво перевело злібного клірика до Санкт-Петербурзької духовної академії [1, с. 51]. 1867 р. Кароль Недзялковський здобув учений ступінь і повернувся на батьківщину. Тогочасний ординарій Луцький і Житомирський Каспар Боровський призначає його викладачем співів і літургії до Житомирської римо-католицької семінарії [1, с. 6–7].

25 січня 1869 р. відбулися пресвітерські свячення Кароля Недзялковського [1, с. 7]. Невдовзі єпископ Каспар Боровський був вигнаний із рідної єпархії та засланий на Сибір за відстоювання права місцевих католиків молитися рідною мовою замість нав'язваної їм російської [2].

У той самий час Каролеві Недзялковському була доручена справа покращення обрядовості у житомирській катедрі св. Софії. На старанність молодого священика звернув увагу тогочасний єпископ-суфраган дієцезії Людвік Варфоломій Брінк, який залишився за господаря в осиротілій парафії. Він запропонував Каролу Недзялковському місце канцлера, тобто секретаря Житомирської єпископальної курії. Цю посаду Недзялковський обіймав десять років, не перериваючи наукової роботи. 1881 р. він повернувся на викладацьку посаду до Житомирської семінарії, котра відкрилася після чотирирічної перерви, спричиненої політичними репресіями з боку царського уряду. По дев'ятьох роках, 28 червня 1890 р. Кароль Недзялковський став ректором семінарії та виконував цей обов'язок аж до своїх єпископських свячень, котрі відбулися 21 червня 1897 р., після чого він отримав титул титулярного єпископа Самос та суфрагана Могильовського. По смерті митрополита Симона Мартіна Козловського він тимчасово керував справами Могильовської митрополії, а пізніше — став ректором Санкт-Петербурзької духовної академії [3]. Кароль Недзялковський посів це місце по Болеславі-Єронімі Клопотовському, того часом ординарії Луцькому та Житомирському, по смерті якого прийняв на себе тягар керівництва Луцько-Житомирською дієцезією. Введення його на цю посаду відбулося 26 квітня 1901 р. [1, с. 17]. У своєму апостольському посланні до вірних від 1 листопада 1901 р. Кароль Недзялковський писав:

«Після переведення на Могильовськи Архієпископськи та митрополічи столицю найпривелебнішого Єпископа Ієроніма

Клопововського, до недавнього часу пастиря об'єднаних дієцезій Лицької та Житомирської, за Волею Божою ми були покликані відповідною канонічною владою до зайняття спистошеного вишезгаданым способом місця» (тут і далі — переклад Г.П.) [4, арк. 11.

Наприкінці листа єпископ висловив важливу думку, яка була його життєвим кредо:

«Мисить працювати селянин та ремісник, мішанин та шляхтич. Ксьондз та урядник, вчений та військовий, словом усі, і лише переконання і потреби постійної праці в усіх напрямках, лише постійні зусилля рук, голови, волі, можуть надати людям потрібні для життя енергію та повернути наснаги і активність, втрачені і благополуччі та неробстві. Не достатньо однак запрошення словесного, ані доброго прикладу, треба допомогти, навчити працювати, дати можливість знайдення праці. У ньому напрямі відкрите для вас широке поле — хто хоче і може, знайде на ньому шедри заслуги, принесе величезні користь усім сиспільстви та заслужить собі нагороди і Бога» [4, арк. 3 зв.1.

Кароль Недзьялковський прийняв дієцезію в останній мирний — передвоєнний та передреволюційний період. Він керував нею десять років — від 1901 р. до 1911 р. Після I Світової війни можливість розбудови церкви для католиків України з'явилася лише 1991 р.. Тому діяльність Недзьялковського-будівничого є надто важливою, щоб про неї забули. Справа в тому, що багато років перед тим уряд робив все можливе, щоб на чолі латинських єпархій українських, польських та литовських земель, підпорядкованих Російській імперії стояли люди «зручні» — тобто бажано старі та не златні до бурхливої діяльності [3, с. 122–191]. Це забезпечувало державі-монстру тривкий, але зовні більш-менш стабільний політичний стан в «небезпечних», сповнених національних і неправославних ідей губерніях. Проте час від часу з'являлися особи, златні порвати систему видимого спокою, за якою насправді приховувалося гноблення неросійських та неправославних мешканців імперії. Саме таким був єпископ Каспар Боровський, що закінчив життя в вигнанні [3, с. 182]. Часта зміна керівництва не могла не відбитися негативно на справах єпархії. Тому новопризначений єпископ, не маючи насправді в характері майже жодних бійцівських якостей, вимушений був виховати їх в собі, і, всупереч власним болям, хворобам, фінансовим трудношам та політичним

переслідванням, взявся за розбудову занепалої дієцезії.

Відвідини, які постійно здійснював єпископ, ретельно контролювалися поліцією, звіти про них надсилалися київському, подільському та волинському генерал-губернаторові. Так, під час пастирської подорожі з відвідинами парафій Житомирського повіту Волинської гвб., Сквирського та Радомишльського пов. Київської гвб. 29 травня–23 червня 1905 р. Недзялковського постійно супроводжували поліцейські пристави. Ними велися дорожні журнали, в яких докладно описувалися всі дії єпископа, поіменно перераховувалося духівництво, яке зустрічалося з ординарієм, зазначалася кількість парафіян, що збиралися на богослужіння, котрі відправляв голова дієцезій [5]. Утім жодних причин для занепокоєння пастирській подорожі Кароля Недзялковського не могли викликати в вищій губернській владі. Він не виголошував проповідей патріотичного змісту та не підбурював польську частину католиків, котра, безумовно, складала більшість, до боротьби за незалежність від Російської імперії. Він мовчки працював, і свою любов до Вітчизни виявляв в праці.

24 березня 1905 р. Департаментом іноземних віровизнань був виданий циркуляр про скасування урядових постанов, що обмежували релігійну свободу римо-католиків [6]. Після того, як уряд дещо послабив тиск на поляків та Католицьку церкву, єпископ Недзялковський негайно оголосив з'їзд духovenства Лвцько-Житомирської та Кам'янецької дієцезій, на якому вирішувалися нагальні проблеми місцевих католиків [1, с. 20]. Єпископ ретельно перевіряв стан кожної парафії, відбудовував храми, видавав безліч апостольських листів, за короткий час організував «Товариство самопомоги священників Лвцько-Житомирської та Кам'янецької дієцезій» та Диєцезіальний музей [1, с. 20–21]. У цьому також виявилася любов Кароля Недзялковського до науки, якою він любив займатися більше за все, і страждав, обіймаючи вищу єпархіальну адміністративну посаду, бо був обмежений в своїх наукових пошуках. Тим часом здоров'я єпископа, підірване надто активним служінням, почало зраджувати. 31 березня 1910 р. він написав листа до кардинала Маріо Валі, в якому просив звільнити його від займаної посади, оскільки сили залишали його невпинно. Обійти цей документ увагою неможливо, оскільки він повністю та в найкращий спосіб відбиває всю діяльність Кароля Недзялковського на Лвцько-Житомирській кафедрі. Отже, ординарій писав наступне:

«Уже рік як я мав намір просити Апостольськи Столицю.

шоб мене від тягара, що став перебільшувати мої сили, керівництва дієцезіями, зволила звільнити. Однак я зволівав, уважаючи за недоцільне залишати дієцезії тоді, коли частина єпископських столиць у Польщі та Росії залишалася без своїх пастирів. Нині ж, коли стало мені відомо, що нові єпископи для дієцезій мають бути невдовзі поставлені, зі ще більшою сміливістю повертаюся до свого наміру.

Дієцезії Луцько-Житомирські та Кам'янецькі, котрі у червні місяці 1901 р. я прийняв, знайшов я у незадовільному стані.

Капітали застав я справді укомплектовані: всі чемні та гречні, однак допомоги з неї мав я не багато, більши-бо кількість з неї складала 80-річні старії.

У єпископальній консисторії, влаштованій на зразок російських установ, на чолі також були замішлі діди. Семінарію, котра й до 1876 р. не була зразковою, а пізніше протягом кількох років була зачинена урядом, я застав недостатньо облаштованою, та все ж трохи реформованою й такою, що мала трохи свіжого духу.

Єпископальною курією, обтяженою працею, керував лише один священник, який мав для допомоги одні наймани світські люди.

У дієцезії, через закриття семінарії 1876 р., протягом 15 років дуже мало було висвячено священників, а померло від 150 до 200, що спричинило велику недостачу ксьондзів.

Усі найкращі парафії (*parochiae beneficia*), усі костьоли з чудотворними іконами знаходилися [під керівництвом] невідповідних ксьондзів.

Більше, ніж 30 парафій [не мали священників], інші — така сама кількість — таки мали настоятелів, які однак через старість та хронічні хвороби були настоятелями лише номінально.

Вікаріати майже всі були вакантні.

Посади вчителів релігії у школах займали священники похилого віку, які не були спроможні належно виконувати свої обов'язки. (...)

Серед 800 000 вірних було мало насправді невірних, проте багато хто мав дуже мізерні знання з релігії, більше освічені були однаковими, або поширювали погляди, ворожі релігії. Крім того брак католицьких шкіл, спілок, монастирів, бібліотек, журналів впливав дуже сильно на духовне життя у моїх дієцезіях.

З матеріальної точки зору дієцезії мої дуже бідні.

Як тільки я почав керівництво дієцезією, негайно звідисіль збіглися світські та духовні, просячи, щоб я всім потребам разом зарадив, щоб я всі пробіли в один день закрити. (...) Я один мав усіх прийняти, вислихати, про кожну річ поговорити: один всі справи я мав переглянути, кожну вирішити, усі скарги перетрясти, не лише рішення, а й сам текст особисто написати. Один я вирішив близько 350 справ, заведених світською владою проти ксьондзів. І також в інших справах особисто я провадив листивання, як також сам провадив приватне листивання, бо не мав коштів на утримання секретаря.

Єпископський будинок у Житомирі і кафедральний костюл, дуже занедбаний, я ґринтовно відновив. (...) Також у значній мірі відновив я дім та кафедральний костюл у Луцьку. (...)

По дев'яти роках безперервної непосильної праці я отримав певні плоди.

Капітили, крім трьох стареньких, котрі залишилися, я укомплектував молодими, більше здібними членами.

Консисторію я реформивав.

Кількість клериків у семінарії я збільшив. Обрав краших ректора та професорів.

Ксьондзів (...), недбалих до своїх обов'язків у кількості 30, я позбавив місць, парафій, або видалив з дієцезії.

Мерзенного звичаю частоті зміни парафій я не міг цілковито викоринити, однак звів до мінімуму. Всі [підлегли] парафії я забезпечив настоятелями, також заповнив вікаріати, збільшивши їхню кількість. Вчителів релігії позаміняв, і їхню кількість збільшив майже втричі. І зробив ще багато інших речей, про які я згадав не тому, що шикаю слави, але для того, щоб дати хоча б слабке описання великої праці, яку я зробив сам-один, показуючи одночасно те море гіркоти, яке я також сам-один випив. (...)

Дієцезія моя нині подібна до саду, очищеного від великого каміння та сміття, порослого молодими пагінцями, які, щоб справа зростала, потребують мінової ріки та постійної опіки. А моя ріка вже ослабла. Сам я собі не радий, так, що часто важливих справ взагалі не підіймаю та минаю, бо не можу: подібний я до подорожнього, який зібравши останні сили, ледве пересиває ноги, не думаючи ні про що інше, як тільки про те, щоб якнайшвидше дістатися кінця подорожі. Цей стан душі моєї і тіла є тим важчий, що з натури я маю відразу до управління. Чесно кажучи, я помилився, приймаючи дієцезію. Але я зробив

це через прив'язаність до неї, а бачачи її у поганому стані, я постановив собі навести певний порядок. Що міг зробив. Більше не можу! Розпочати справи нехай далі провадять і роблять більше ті, котрі можуть» [1, с. 21–25].

15 січня 1911 р. єпископ Кароль Недзьялковський склав управління дієцезією на руки єпископа-субфрагана Лонгіна Жарновецького. У перші дні березня він зліг. Лікарі констатували рак шлунку. В ніч на свято Благовіщення Пресвятої Богородиці, 25 березня 1911 р. єпископ Недзьялковський відійшов до Бога [1, с. 25]. Похований він був у Житомирі на парафіяльному цвинтарі [1, с. 46].

На жаль, сподівання Кароля Недзьялковського щодо швидкої появи нових єпископів виявилися нездійсненими. Процес обрання ординарія бурхливо розвинувся і застиг на злеті. Лвівсько-Житомирська дієцезія зазнала безпрецедентного випадку: вона не мала ординарія протягом п'яти років. Безумовно, цьому завдала Перша світова війна, проте також внутрішньодієцезіальні чвари. Так, 7–9 липня 1911 р. у Житомирі відбувся з'їзд ксьондзів Лвівсько-Житомирської та Кам'янецької дієцезій, на якому обговорювалося питання про причетність єпископа-субфрагана Л. Жарновецького до репресій, що їх відчувли на собі представники духовенства з боку держави. Обшuki та інші репресії, які чинилися поліцейськими органами щодо католицьких священників, на думку деяких із них, були причиною того, що єпископ Жарновецький надто позитивно ставився і ледь не допомагав владі у боротьбі з власними підлеглими [7]. Так чи інакше, Жарновецькому не судилося стати ординарієм Лвівським та Житомирським. Ним став Ігнатій Дубовський — останній в історії, хто носив цей титул. Це сталося 16 жовтня 1916 р. [3, с. 196].

Шлях Кароля Антонія Недзьялковського, останнього єпископа Лвівського та Житомирського, невтомимого працівника, палкого захисника віри та скромного пастиря, був непомітний. Але багато чим завдячує йому і нинішнє покоління католиків. А сам єпископ був насправді натурою яскравою та невтомною. Його пошук істини не переривався ніколи, і відбувся свого часу в одному з його юнацьких віршів:

*«Багатьма благами обдаровиєш мене, Боже,
Лиші благодаті посилаєш із неба.
Втім вистачити мені цього не може
І завжди чогось нового треба...»* [1, с. 28]

1. *Dubowski I.* – X. Karol-Antoni Niedziałkowski: wspomnienie роśmirtne. – Kiiw. – 1916.

2. *Питова Г.* – Лист єпископа лвцького і житомирського Каспара Боровського до міністра віровизнань // Пам'ятки: археографічний щорічник. – Т. 5. – 2005. – С. 27–37.

3. *Prokop K. R.* – Svlwetki biskupvw łuckich. – S. 192–193.

4. ЦЛІАК. – Ф. 2227. – Оп. 1. – Спр. 594.

5. ЦЛІАК. – Ф. 442. – Оп. 855. – Спр. 166. – Арк. 5. 6 зв.

6. ЦЛІАК. – Ф. 310. – Оп. 7. – Спр. 1. – Арк. 105.

7. ЦЛІАК. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 2901. – Арк. 8–8 зв.